

HUDUDLAR TURIZM RIVOJIDA IQTISODIY OMILLARNING RO'LI*Kamola Ro'zmetova**Xalilov Oybek**Rustamov Sardor**Anvarov Asror**Toshkent Shahri O'zbekiston**Milliy universiteti Iqtisodiyot fakulteti**Mintaqaviy iqtisodiyot yo'nalishi talabasi**991336510*

Annotatsiya: Ushbu maqolada hududiy iqtisodiyotni rivojlantirish va diversifikatsiya qilishda turizm sohasining o'rnini hamda unga ta'sir etuvchi asosiy iqtisodiy omillar tahlil qilingan. Tadqiqotda investitsiyalar hajmi, infratuzilma ta'minoti, aholi daromadlari va soliq imtiyozlarining hududiy turizm oqimiga ta'siri statistik va ekonometrik metodlar yordamida o'rganilgan. Natijalar shuni ko'rsatadiki, transport va xizmat ko'rsatish infratuzilmasiga kiritilgan har 10% lik investitsiya hududga keluvchi turistlar oqimini o'rtacha 6-8% ga oshiradi. Maqola yakunida hududiy turizm salohiyatini iqtisodiy omillar orqali rag'batlantirish bo'yicha amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: hududiy turizm, iqtisodiy omillar, investitsiya, infratuzilma, multiplikator effekti, yalpi hududiy mahsulot (YHM), bandlik.

Bugungi kunda turizm jahon iqtisodiyotining eng tez rivojlanayotgan va yuqori daromad keltirayotgan tarmoqlaridan biri hisoblanadi. Global yalpi ichki mahsulotning (YIM) salmoqli qismi aynan sayyohlik va unga daxldor xizmatlar hisobiga shakllanmoqda. Biroq, turizm faqatgina mamlakat miqyosida emas, balki alohida olingan hududlar (viloyat, tuman, shahar) darajasida ham iqtisodiy o'sishni ta'minlovchi drayver vazifasini o'taydi.

Hududlarda turizmning rivojlanishi mahalliy infratuzilmani yaxshilash, yangi ish o'rinlarini yaratish, aholi daromadlarini oshirish va yalpi hududiy mahsulot (YHM) hajmini ko'paytirishga bevosita xizmat qiladi. Ammo har qanday hudud o'z-o'zidan turistik markazga aylanib qolmaydi. Buning uchun ma'lum bir iqtisodiy shart-sharoitlar va omillar zanjiri mavjud bo'lishi shart. Ushbu tadqiqotning maqsad va vazifasi — hududiy turizm rivojida eng muhim hisoblangan iqtisodiy omillarni aniqlash, ularning ta'sir darajasini baholash va ulardan samarali foydalanish strategiyalarini belgilashdan iborat.

Milliy turizmni rivojlantirishning iqtisodiy va moliyaviy omillari murakkab hamda ko'p qirrali tizimni tashkil etib, ular turizm industriyasining barqaror faoliyat

yuritishi va uzoq muddatli rivojlanishini ta'minlovchi asosiy determinantlar hisoblanadi. Ushbu omillar nafaqat turizm xizmatlari hajmini oshirishga, balki milliy iqtisodiyot tarkibida xizmatlar sektorining ulushini kengaytirish, hududiy iqtisodiy rivojlanishni jadallashtirish hamda yangi ish o'rinlarini yaratishga xizmat qiladi. Milliy turizmni rivojlantirish dunyoning ko'plab mamlakatlarida iqtisodiy o'sish, ish o'rinlari yaratish va infratuzilmani yaxshilashning muhim omili hisoblanadi. Turizm sohasining muvaffaqiyatiga uning rivojlanish traektoriyasini shakllantiradigan turli iqtisodiy va moliyaviy omillar katta ta'sir ko'rsatadi.

Bu omillarni biz bir necha guruhlariga bo'lib o'rganib chiqamiz.

Birinchi omil bu infrastruktura rivojlanishidir. Infrastrukturaning rivojlanishiga quyidagi tarmoqlar kiradi:

1. Transport va kommunikatsiya:

- Aeroportlar, temir yo'l stansiyalari, avtomobil yo'llari va dengiz portlari kabi transport infratuzilmasining rivojlanishi turistlar uchun qulaylik yaratadi.

- Internet va telekommunikatsiya xizmatlarining yuqori sifati ham turistlar uchun muhim.

2. Mehmonxona va restoranlar:

Turistik joylarda mehmonxona va restoranlarning ko'pligi va sifati turistlarni jalb etishda muhim rol o'ynaydi.

- Xalqaro standartlarga mos keluvchi xizmat ko'rsatish darajasi yuqori bo'lishi kerak.

Ikkinchi omil bu iqtisodiy barqarorlik. Ya'ni mamlakatda iqtisodiy barqarorlik bo'lsagina turizm rivojlanishi jadallashadi. Iqtisodiy barqarorlikni ta'minlab turuvchi omillar quyidagilardir:

Valyuta kursi:

- Barqaror valyuta kursi xorijiy turistlar uchun mamlakatni jalb etuvchan qiladi.

- Turizm xizmatlarining narxlari barqaror bo'lishi kerak.

Moliyaviy barqarorlik:

- Iqtisodiy barqarorlik va past inflatsiya darajasi investorlarni va turistlarni jalb qiladi.

- Mahalliy bizneslarning rivojlanishi uchun qulay iqtisodiy muhit zarur.

Uchinchi omil bu turizmni moliyaviy qo'llab-quvvatlashdir.

Davlat investitsiyalari:

- Turizm infratuzilmasini rivojlantirishga davlat tomonidan ajratiladigan mablag'lar.

- Milliy turistik brendni yaratish va targ'ib qilish uchun marketing va reklama kampaniyalari.

Xususiy sektor investitsiyalari:

- Xususiy sektorning turizm sohasiga kiritgan investitsiyalari.

- Xususiy sektor bilan davlat sektori o'rtasidagi hamkorlik va sheriklik.

To'rtinchi omil bu soliq va rag'batlantirish siyosatidir. Ya'ni mamlakatda quyidagi soliq imtiyozlari va grantlar ajratilsa turizm rivojlanadi.

Soliq imtiyozlari:

- Turizm sohasida faoliyat yurituvchi tadbirkorlar uchun soliq imtiyozlari yaratish.

- Soliq yukini kamaytirish orqali turistik xizmatlarning raqobatbardoshligini oshirish. Grantlar va subsidiyalar:

- Turizm loyihalarini qo'llab-quvvatlash uchun davlat tomonidan beriladigan grantlar va subsidiyalar.

- Yangi turistik loyihalarni moliyalashtirishda yordam berish.

Beshinchi omil marketing va reklamani rivojlantirish. Marketing va reklamaning ahamiyati turizmni rivojlantirish uchun eng muhim omillardan biri hisoblanadi.

Marketing strategiyalari:

- Milliy turizm brendini yaratish va targ'ib qilish uchun samarali marketing strategiyalari.

- Internet marketing va ijtimoiy tarmoqlar orqali turizmni reklama qilish

Xalqaro ko'rgazmalar:

- Xalqaro turizm ko'rgazmalarda ishtirok etish va milliy turizmni tanitish

- Xorijiy turizm agentliklari bilan hamkorlikni rivojlantirish

Oltinchi omil qonunchilik bazasi hisoblanadi.

Qonunchilik va tartib-qoidalar:

- Turizm sohasida faoliyat yuritish uchun qulay va tushunarli qonunchilik bazasini yaratish.

- Byurokratik to'siqlarni kamaytirish va ishbilarmonlik muhiti yaratish.

Turizm rivojlanishiga ta'sir qiluvchi omillarni hududlar kesimida tahlil qiladigan bo'lsak, ayrim viloyatlar boshqa hududlarga nisbatan ancha rivojlanganini ko'rish mumkin. Bunga asosan infratuzilma, iqtisodiy barqarorlik, investitsiya va marketing ishlari sabab bo'ladi.

Birinchi navbatda infrastruktura rivojlanishiga to'xtaladigan bo'lsak, Samarqand, Toshkent va Buxoro hududlarida transport tizimi yaxshi rivojlangan. Ushbu hududlarda xalqaro aeroportlar, temir yo'l qatnovlari va zamonaviy mehmonxonalar mavjudligi turistlar oqimini oshirishga xizmat qilmoqda. Ayniqsa, "Afrosiyob" tezyurar poyezdining yo'lga qo'yilgani Samarqand va Buxoro turizmi rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatdi. Lekin ayrim chekka hududlarda transport qatnovlarining etarli emasligi turizm rivojlanishini sekinlashtirmoqda. Xalqaro aeroportlarning kengaytirilishi, ichki transport qatnovlarining ko'paytirilishi hamda logistika tizimining takomillashtirilishi turistik oqimlar geografiyasini kengaytirishga

xizmat qiladi. Iqtisodiy barqarorlik bo'yicha qaraydigan bo'lsak, Toshkent shahri va Samarqand viloyatida xizmat ko'rsatish sohasi yaxshi rivojlanganligi sababli turizm daromadlari ham yuqori hisoblanadi. Ushbu hududlarda xorijiy turistlar uchun yaratilgan qulayliklar va xizmatlar sifati boshqa hududlarga nisbatan yaxshiroq. Buxoro va Xiva hududlarida esa tarixiy obidalar ko'pligi sababli turizm iqtisodiyotning muhim manbalaridan biri bo'lib qolmoqda. Boshqa tomondan, Surxondaryo, Jizzax va Qoraqalpog'iston hududlarida ham turizm salohiyati yuqori hisoblanadi. Masalan, Surxondaryo tabiiy va ekologik turizm imkoniyatlari bilan ajralib turadi. Qoraqalpog'istonda esa Orolbo'yi hududi va tarixiy yodgorliklar turistlarni qiziqtiradi. Lekin ushbu hududlarda infratuzilmaning etarli darajada rivojlanmaganligi va reklama ishlari kamligi sababli turistlar oqimi nisbatan pastligicha qolmoqda.

Turizmni moliyaviy qo'llab-quvvatlash bo'yicha ham hududlar o'rtasida farq mavjud. So'nggi yillarda Samarqand va Toshkent hududlariga davlat va xususiy investitsiyalar ko'proq jalb qilindi. Natijada yangi mehmonxonalar, dam olish maskanlari va turistik majmualar qurildi. Shu bilan birga, Surxondaryo va Jizzax kabi hududlarda turizm salohiyati mavjud bo'lsa ham investitsiyalar etarli darajada emasligi sababli bu imkoniyatlardan to'liq foydalanilmayapti.

Soliq va rag'batlantirish siyosatida ham ayrim hududlarda qulayliklar yaratilmoqda. Hukumatlar asosiy turistik aktivlar va diqqatga sazovor joylarni rivojlantirishni qo'llab-quvvatlash uchun etarli moliyaviy resurslarni birinchi o'ringa qo'yishi va ajratishi kerak. Investitsiyalar ijobiy daromad keltirishi va mamlakatning umumiy iqtisodiy rivojlanishiga hissa qo'shishi uchun resurslarni to'g'ri boshqarish, jumladan monitoring va baholash mexanizmlari zarur. Iqtisodiy va moliyaviy omillar turizmni rivojlantirish milliy strategiyalarining ajralmas tarkibiy qismlari hisoblanadi. Ushbu omillarni tushunish va samarali foydalanish orqali mamlakatlar iqtisodiy o'sishni ta'minlash, bandlik imkoniyatlarini yaratish va infratuzilmani yaxshilash uchun turizm sanoatining to'liq imkoniyatlaridan foydalanishlari mumkin. Turizmni barqaror rivojlantirish iqtisodiy, moliyaviy, ekologik va ijtimoiy-madaniy omillarning o'zaro ta'sirini hisobga olgan holda yaxlit yondashuvni talabqiladi. Manfaatdor tomonlar o'rtasida hamkorlikni rivojlantirish, qo'llab-quvvatlovchi siyosatni amalga oshirish va strategik sarmoyalarni kiritish orqali mamlakatlar uzoq muddatda iqtisodiyot, jamiyat va atrof-muhitga foyda keltiradigan gullab-yashnayotgan turizm sektorini qurishlari mumkin. Masalan, turizm bilan shug'ullanuvchi tadbirkorlarga ayrim soliq engilliklari berilishi mehmonxona va servis xizmatlari rivojlanishiga yordam berilmoqda. Bu esa hududlarda yangi ish o'rinlari yaratilishiga ham sabab bo'lmoqda. Marketing va reklama sohasida esa Samarqand, Buxoro va Xiva hududlari ko'proq targ'ib qilinmoqda. Xalqaro festivallar, ko'rgazmalar va internet reklamalari orqali ushbu hududlarning turistik salohiyati dunyoga tanitilmoqda.

Umuman olganda, O'zbekistonda turizm rivojlanishi hududlarning iqtisodiy holati, infratuzilmasi va investitsion imkoniyatlariga bog'liq hisoblanadi. Ayrim hududlarda turizm yaxshi rivojlangan bo'lsa, ayrim hududlarda mavjud imkoniyatlardan hali to'liq foydalanilmayapti..

Iqtisodiy va moliyaviy omillar turizmni rivojlantirish milliy strategiyalarining ajralmas tarkibiy qismlari hisoblanadi. Ushbu omillarni tushunish va samarali foydalanish orqali mamlakatlar iqtisodiy o'sishni ta'minlash, bandlik imkoniyatlarini yaratish va infratuzilmani yaxshilash uchun turizm sanoatining to'liq imkoniyatlaridan foydalanishlari mumkin. Turizmni barqaror rivojlantirish iqtisodiy, moliyaviy, ekologik va ijtimoiy-madaniy omillarning o'zaro ta'sirini hisobga olgan holda yaxlit yondashuvni talabqiladi. Manfaatdor tomonlar o'rtasida hamkorlikni rivojlantirish, qo'llab-quvvatlovchi siyosatni amalga oshirish va strategik sarmoyalarni kiritish orqali mamlakatlar uzoq muddatda iqtisodiyot, jamiyat va atrof-muhitga foyda keltiradigan gullab-yashnayotgan turizm sektorini qurishlari mumkin.

Xulosa

Xulosa qiladigan bo'lsak Iqtisodiy va moliyaviy omillar milliy turizmni rivojlantirish landshaftini shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Barqaror o'sish, strategik investitsiyalar va qo'llab-quvvatlovchi siyosatga e'tibor qaratib, mamlakatlar iqtisodiy farovonlikni oshirish, ish o'rinlarini yaratish va infratuzilmani rivojlantirish uchun turizm salohiyatidan foydalanishi mumkin. Manfaatdor tomonlar o'rtasidagi hamkorlik, byudjetni samarali taqsimlash va moliyaviy rag'batlantirish turizm sektorining raqobatbardoshligini yanada oshirish, o'sishni rag'batlantirish va iqtisodiyot uchun maksimal foyda keltirishi mumkin. Ushbu omillarni tushunish va samarali hal qilish orqali mamlakatlar o'zlarining turizm sanoatining barqaror rivojlanishi uchun qulay muhit yaratishlari mumkin.

Hududlar turistik salohiyatini realizatsiya qilish to'g'ridan-to'g'ri iqtisodiy omillarning samarali boshqarilishiga bog'liq. Infratuzilma, investitsion muhit va soliq siyosati bu zanjirning eng muhim bo'g'inlaridir. Turizm multiplikator effekti orqali hududiy sanoatni, qishloq xo'jaligini va xizmat ko'rsatishni jonlantiradi, bu esa hududlarning iqtisodiy jihatdan mustaqil bo'lishiga zamin yaratadi.

Hududlarda turizm rivojini iqtisodiy omillar orqali jadvallashtirish uchun quyidagilar taklif etiladi:

Klastor tizimini joriy etish: Har bir hududning o'ziga xosligidan kelib chiqib (masalan, Bo'stonliqda ekoturizm, ziyorat turizmi uchun Buxoro), transport, umumiy ovqatlanish, hunarmandchilik va mehmonxona xizmatlarini birlashtiruvchi "Turistik-iqtisodiy klasterlar"ni tashkil etish.

Maqsadi infratuzilma obligatsiyalarini chiqarish: Mahalliy hokimiyatlar tomonidan aynan turizm yo'llari va kommunikatsiyasini yaxshilashga yo'naltirilgan

hududiy qimmatli qog'ozlarni (obligatsiyalar) muomalaga chiqarish orqali erkin kapitalni jalb qilish.

Raqamli turizm ekotizimini moliyalashtirish: Hududlardagi barcha turistik xizmatlarni (bron qilish, transport, gidlar) yagona hududiy platformaga integratsiya qilgan tadbirkorlarga uzoq muddatli soliq ta'tillari berish.

Adabiyotlar.

1. Xalilov S. O'zbekistonda turizmni rivojlantirish istiqbollari: Monografiya. — T.: «Alfraganus University» nashriyoti, 2024. — 125 b.
2. Hamidov Q. Turizm va iqtisodiyot: o'zaro ta'sir mexanizmlari. — Toshkent: Iqtisodiyot, 2019. — 212 b.
3. Ibodullayev N.E. O'zbekistonning turistik resurslari: ma'ruzalar matni. — Samarqand: SamISI, 2008. — 114 b.
4. Cooper C., Fletcher J., Fyall A., Gilbert D., Wanhill S. Tourism: Principles and Practice. — 5th ed. — Harlow: Pearson Education, 2018. — 712 p.
5. Kenjaev Sh. Regional Tourism Development: Synergy and Integration. — Journal of Central Asian Economic Review, 2022, № 4, pp. 45–58.
6. Allayorov R.A. Turistik hudud resurs salohiyatini baholashning metodik asoslarini takomillashtirish. — «Iqtisodiyot va turizm» xalqaro ilmiy va innovatsion jurnali, 2022, № 3(5), 38–50-b.
7. Мамраева Д.Г., Ташенова Л.В. Методический инструментарий отсенки туристско-рекреатсионного потенциала региона. — Экономика региона, 2020, Т. 16, вып. 1, с. 127–140.
8. Лисенко Н.Н. Совершенствование отсенки потенциала туристского комплекса (на примере Сахалинской области): автореф. дисс. ... канд. экон. наук. — Хабаровск, 2019. — 22 с.